

УМОВИ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄНОГО ЧАСУ

CONDITIONS OF PSYCHOLOGICAL WELL-BEING OF YOUTH STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN VOCATIONAL EDUCATION INSTITUTIONS IN WARTIME CONDITIONS

Метою статті є аналіз умов психологічного благополуччя студентської молоді з особливими освітніми потребами під час навчання в закладі професійної освіти в умовах воєнного стану. Проблема збереження і зміцнення здоров'я учнів – актуальне питання сьогодення в Україні. Умови навчання в закладах професійної освіти мають сприяти психологічному благополуччю учнів, що є запорукою успішного здобуття теоретичних та практичних професійних компетентностей. Останні наукові дослідження свідчать, що в зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ в Україну, посилюється підтримка міжнародних партнерів, що спрямована на компенсацію кризових станів у молоді шляхом значної психологічної стимуляції.

Подано результати дослідження особливостей реалізації професійної освіти під час воєнного стану у фокусі цілеспрямованої допомоги дітям з особливими освітніми потребами. Наведені основні психологічні проблеми таких дітей та вказані умови, які сприяють їхній стресостійкості.

У контексті наукового підходу до психологічного здоров'я учнів, розглядається поняття «психологічне благополуччя». На основі аналізу ключових смислових одиниць аналізуються сучасні науково-педагогічні підходи до питання умов забезпечення психологічного благополуччя дітей з особливими освітніми потребами.

У фокусі можливостей для дітей з особливими освітніми потребами проаналізована співпраця з міжнародними благодійними фондами та організаціями, що реалізують різні соціально-психологічні програми. Подано особливості підтримки в розвитку професійної освіти в Україні Німецьким товариством міжнародного співробітництва (GIZ), в рамках програми EU4Skills, та європейські програми Еразмус+.

Наведено приклад організації психологічної допомоги дітям з особливими освітніми потребами, що передбачає першу психологічну допомогу, розвиткові занять, навчальні тренінги спрямовані на розвиток психосоціальної стійкості до стресу, а саме посилення ролі позитивних активностей, розвиток навичок керування психологічними реакціями. Відображено кроки організації та діяльності з учнями з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, заклад професійної освіти, воєнний час, психологічна підтримка, психологічна допомога, психологічне благополуччя, психологічне здоров'я.

The purpose of the article is to analyze the conditions of psychological well-being of student youth with special educational needs during their studies at a vocational education institution under martial law. The problem of preserving and strengthening the health of students is an urgent issue in Ukraine today. Learning conditions in vocational education institutions should contribute to the psychological well-being of students, which is a guarantee of successful acquisition of theoretical and practical professional competences. The latest scientific studies show that in connection with the full-scale invasion of the Russian Federation in Ukraine, the support of international partners has increased, which is aimed at compensating for crisis situations in young people by means of significant psychological stimulation.

The results of the study of the peculiarities of the implementation of professional education during the martial law in the focus of targeted assistance to children with special educational needs are presented. The main psychological problems of such children and the conditions that contribute to their stress resistance are indicated.

In the context of the scientific approach to the psychological health of students, the concept of "psychological well-being" is considered. Based on the analysis of key semantic units, modern scientific and pedagogical approaches to the issue of conditions for ensuring the psychological well-being of children with special educational needs are analyzed.

In the focus of opportunities for children with special educational needs, cooperation with international charitable foundations and organizations implementing various social and psychological programs is analyzed. Features of support in the development of professional education in Ukraine by the German Society for International Cooperation (GIZ), as part of the EU4Skills program, and the European Erasmus+ program are presented.

An example of the organization of psychological assistance to children with special educational needs is presented. It includes psychological first aid, developmental classes, educational training aimed at the development of psychosocial resistance to stress, namely strengthening the role of positive activity, formation of management skills, psychological reactions. The steps of organization and activities with students with special educational needs are reflected.

Key words: children with special educational needs, vocational education institution, wartime, psychological support, psychological help, psychological well-being, psychological health.

УДК 376.42

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/56.1.44>

Каменчук Т.Д.,
канд. пед. наук,
ст. науковий співробітник лабораторії психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи

Постановка проблеми у загальному вигляді. Студентство – особливий період життя. Ця пора складна через те, що підліток вже не дитина, але ще й не дорослий. Усі інтенсивні зміни в розвитку організму потребують підтримки з боку дорослих.

Емоційний фон підлітків стає нерівним і нестабільним. Підліток змушений постійно пристосовуватися до фізичних і фізіологічних змін у його організмі. Різно зростає цікавість до своєї зовнішності, формується новий образ фізичного «Я».

У цьому віці поширені труднощі у сфері психічного здоров'я, депресивні та тривожні розлади. Три-можність виникає під страхом перед майбутнім і невизначеністю.

В психології дослідженні основні потреби підлітків: потреба у фізичній активності, високій оцінці своєї зовнішності та свого фізичного розвитку, незалежності, самореалізації та розвитку власного «Я», досягненні результатів та відчутті успішності, безпеці та стабільності, прихильності та любові, реалізації сексуальності. Це далеко не весь перелік потреб, але однозначно основний та такий, що ми, дорослі, не маємо нехтувати [4; 6].

Цей перелік потреб актуальний для учнів всіх типів закладів освіти, в т.ч. учнів, які навчаються в закладах професійної освіти. В Україні більше року триває повномасштабна війна з боку росії. Майже четверта частина населення України бачила на власні очі загибелі близьких, переживали страх за свою безпеку та життя, втікали від війни з рідних домівок, по цей час не мають сталого місця проживання та свого житла. Часто ці люди без мотивації в професійній та особистій реалізації, втратили довіру до оточення, розгублені та без визначеності у своєму майбутньому [2; 7].

На разі, в закладах професійної освіти навчаються учні, які переїхали з місць, де ведуться активні бойові дії, з кризових сімей, які мають складні життєві обставини та ін. Також наявні учні з особливими освітніми потребами такого рівня порушень психофізичного розвитку, що не значно впливають на навчальну успішність. Це учні з легкими мовленнєвими порушеннями, з особливостями розвитку емоційно-вольової сфери та гіперактивністю, порушеними навичками читання та письма, порушеннями зорової функції. Ці учні потребують іншого типу підтримки – системної психосоціальної допомоги у напрямку формування психологічного благополуччя, відновлення стресостійкості, комунікативних можливостей та ін.

Тому, серед викликів сучасної професійної освіти є потреба у створенні комфортних та благополучних умов в середовищі училища, котрі б зменшували відмінність між однокласниками та демонстрували сильні сторони розвитку юної особистості. Оптимальним є дбати про психологічне благополуччя учнів-підлітків шляхом сприяння різностороннього розвитку молоді із залученням до різноманітних культурних, національно-патріотичних, соціально-психологічних заходів та організації комунікацій між ними.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення здоров'я як особистісної цінності знаходимо у наукових досліджень багатьох вітчизняних (Богучарова О., Боднарчук Ю., Єсип М., Каменчук Т., Левченко К., Лунченко Н., Сосновенко Н., Титаренко Т., Панок В., Ткачук І. та зарубіжних учених

(Каролін Вебстер-Стреттон, Деніел Сігел, Тіна Брайсон, Адель Фабер, Елейн Мазліш Рассел Барклі, Кристина Бентон Голді Хоун) [1; 2; 6–15].

Значно розширився перелік праць науковців Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи з проблематики соціально-педагогічної та психологічної роботи з дітьми у конфліктний та постконфліктний період [7].

У вітчизняній психології ґрунтовне дослідження психологічного благополуччя і щастя, як основних показників результативності психологічної допомоги, знаходимо у працях Данильченко Т., Богучарової О., Лушина П., Мушкевич М., Титаренко Т., Савчина М. та ін. [8; 9].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Виникає потреба у проведенні емпіричних розвідок, узагальненні досвіду, а також розробці тих компонентів діяльності, дефіцит яких негативно впливає на весь процес навчання учнів-підлітків з особливими освітніми потребами.

Мета статті. На основі аналізу ключових смислових одиниць та досвіду роботи закладу професійної освіти в умовах воєнного часу розглянути основні умови психологічного благополуччя учнів з особливими освітніми потребами.

Виклад основного матеріалу. Загальний соціогенний стрес у підлітків підсилюється тривалою і масивною травматизацією населення України, пов'язаною з війною. Особливий, гібридний характер цієї війни утруднює сприймання того, що відбувається, призводячи до погіршення самопочуття, зниження рівня психологічного благополуччя [2].

Психологічне благополуччя і психічне здоров'я дітей – одна з найактуальніших і популяризованих тем, які висвітлюють у науковій літературі за кордоном (Каролін Вебстер-Стреттон Деніел Сігел, Тіна Брайсон, Адель Фабер, Елейн Мазліш Рассел Барклі, Кристина Бентон Голді Хоун). У багатьох школах Європи та США, крім шкільного психолога, є фахівець у сфері психічного здоров'я. Він має компетентності створювати мережу психологів, налагоджувати співпрацю, відчувати й реагувати на труднощі, які є в школі, пропонувати дитячому і шкільному психологу алгоритм, як разом вирішити конфлікт, чи спрямовувати дитину до інших спеціалістів. В Україні було б доречним, аби психологів у закладі освіти було б хоча би 3–4 фахівці, однак згідно зі штатними нормативами, у закладі освіти не може бути більше 1 психолога, водночас зараз заклади освіти не забезпечені практичними психологами навіть у передбаченій кількості. Тому, достатньо значна кількість міжнародних організацій намагаються компенсувати таку недостатність фахівців завдяки реалізації програм психологічної підтримки для внутрішньо переміщених осіб та жителів громад.

Більшість існуючих досліджень демонструють складний зв'язок використання соціальних мереж та психологічного благополуччя. Дана закономірність обумовлена рядом факторів, до яких відносяться: кількість «друзів», рівень підтримки онлайн-друзів, самотність, депресія та самооцінка. Однак, використання соцмереж впливає на зниження двох компонентів психологічного благополуччя: поточний стан та задоволеність життям в цілому. Вплив віртуальної комунікації на соціальне життя та психологічне благополуччя залежить від сформованих моделей спілкування [3].

У закладах професійної освіти практикуються проведення «уроків безбар'єрності» спрямованих на зменшення рівня психологічного дискомфорту учнів з особливими освітніми потребами під час перебування в закладі [Нац стратегія].

На базі Вищого професійного училища № 42 м.Погребище Вінницької області активно практикуються психологічні практикуми та навчальні тренінги з формування навиків стресостійкості особистості, активізації внутрішніх та зовнішніх ресурсів, розвитку навичок стресостійкості та психологічного відновлення, усвідомлення стану резилієнтності як саморегуляції в умовах тривалого стресу.

Вагому підтримку розвитку професійних компетентностей учасників освітнього процесу в професійній освіті в Україні приділяє Німецьке товариство міжнародного співробітництва (GIZ) за підтримки Міністерства освіти і науки України, в рамках програми EU4Skills. На разі, маємо досвід участі та реалізації 3-х проектів: «EU4Skills Професійна інтеграція внутрішньо переміщених осіб в Україні», «Створюємо електронні навчальні курси в Articulate Storyline 3», «EU4SKILLS: КРАЩІ НАВИЧКИ ДЛЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ».

З лютого ц.р. Вище професійне училище № 42 м. Погребище та ДНЗ «Центр професійно-технічної освіти № 1 м. Вінниця» реалізують у Вінницькій області Міжнародний проект «EU4Skills Професійна інтеграція внутрішньо переміщених осіб в Україні». В рамках проекту, 120 осіб з числа внутрішньо переміщених сімей та незайнятого населення громад Вінниччини, безкоштовно навчаються протягом 2,5 місяців по професії «Електрогазозварник 2 розряду», «Токар», що реалізують висококваліфіковані викладачі та майстри з виробничого навчання. Слухачі забезпечені відповідними спеціальними матеріалами та обладнанням. Така спеціальність користується попитом на ринку праці та працюватимуть на відновлення та відбудову України.

У березня ц.р. розпочато всеукраїнський проект «Створюємо електронні навчальні курси в Articulate Storyline 3», що спрямований на навчання педагогів закладів П(ПТ)О з питань створення сучасних, привабливих, електронних освітніх матеріалів. Метою проекту є створення представниками закладів П(ПТ)О власних електронних освітніх

матеріалів та розміщення їх на вебплатформі дистанційного навчання «Професійна освіта онлайн» (<https://profosvita.online>).

Програма ЄС «EU4SKILLS: КРАЩІ НАВИЧКИ ДЛЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ» реалізовує 4 короткострокові онлайн-курси для підтримки відновлення України, що спрямовані на розвиток професійних компетентностей викладачів та методистів закладів професійної (професійно-технічної) освіти України.

Також представництво Європейського Союзу в Україні оголосило набір на навчання українських студентів для участі у EU Study Days (Єврошколи)–2023, що має на меті розширити знання учнів про Європейський Союз, європейські цінності та культуру.

Представники ЮНІСЕФ (ООН) та їхні партнерські організації працюють на місцях, надають підтримку дітям з особливими освітніми потребами та сім'ям, які потребують безпеки, стабільності, підтримки та захисту.

Сучасний світ пропонує учневі-підлітку багато можливостей та викликів. На вагу роздумів завжди покладено стримане та обдумане дорослішання чи легкі успіхи в «некорисних справах» (алкоголь, комп'ютерні ігри насичені насильством, соцмережі тощо). Педагоги закладів професійної освіти вирішують ці надскладні проблеми через упровадження різноманітних активностей, до яких залучаються учні по мірі своїх можливостей: інформаційні години, патріотичні лінійки, культурно-масові заходи, навчальні тренінги, позаурочні зустрічі з відомими успішними особистостями, спортивно-оздоровчі заходи, робочі візити з обміну досвідом, комунікації, рефлексії, міжнародні навчальні програми, творчі вечори.

Висновки. Таким чином, на тлі соціальних потрясінь, суспільних перетворень та змін за наслідками російсько-української війни, все більшої уваги заслуговує проблема забезпечення психологічного благополуччя учнів з особливими освітніми потребами, які навчаються в закладах професійної освіти. Спершу важливо помітити цю проблему як пріоритетну та заповнити розпорядок дня емоційно-позитивними заходами, які сприяють психологічній та фізичній корекції підлітків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Адель Фабер, Елейн Мазліш Як слухати, щоб діти з нами говорили. Як говорити, щоб діти нас слухали / Пер. О. Мандрика. Львів: Свічадо, 2010. 300 с. URL: <https://bit.ly/3ICV5jT>.
2. Каменщук Т.Д. Роль і місце психологічної допомоги для внутрішньо переміщених сімей в умовах воєного часу. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія»*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. № 1. С. 21–27. URL: <https://journals.academ.vinnica.ua/index.php/ped-psyh/article/view/22>. DOI <https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2022-1.04>

3. Коброслі, А. Х. Соціальні мережі та психологічне благополуччя підлітків: переваги та ризики. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2 (2019): 194–203.

4. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості: Наукова монографія. К. : ТОВ «КММ», 2006. 240 с.

5. Національна стратегія безбар'єрного простору в Україні до 2030 року, розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 р. № 366-р. URL: <https://bit.ly/3IX8RiM>.

6. Панок В. Г., Ткачук І. І., Острова В. Д., Лунченко Н. В., Бондарук Ю. С. Науково-методичні засади надання психосоціальної допомоги дітям, котрі опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій *Педагогіка і психологія*. 2019. № 2. С. 64–71.

7. Правила безпеки та можливості отримання допомоги в період конфлікту в Україні : метод. рек. / заг. ред. Панок В.Г., Левченко К.Б. Київ : Агентство «Україна», 2014. 48 с.

8. Соціально-педагогічна діагностика дітей та родин, які опинились в складних життєвих обставинах : метод. рек. / автори-упор. : В. Г. Панок, В. Д. Острова. К. УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2016. 68 с.

9. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самопомоги в умовах тривалої травматизації : монографія / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 160 с.

10. Ткачук І.І., Луценко Ю.А. Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу в закладах професійної освіти : веб-сайт. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/.../%D0%A2%D0%BA%D0%B0%D1%87%D1...> (дата звернення: 30.04.2022 р.).

11. Ширінська Н.Є. Структура психологічного благополуччя студентів. *Особистість, сім'я та суспільство: питання педагогіки та психології*. 2014. № 41. С. 171–177.

12. Daniel J Siegel Tina Bryson *The Whole-Brain Child. 12 Revolutionary Strategies to Nurture Your Child's Developing Mind*.

13. Russell A. Barkley, Christina M. Benton *Your Deviant Child. Eight steps to better behavior*. Guilford. ISBN 50469-00014-1.

14. Goldie Hawn *Comprehensive development of a child in 10 minutes a day*. Perigee Books 256 s. 978-0399536069.

15. Penn Positive Psychology Center. World well-being project. URL: <http://wwwbp.org/about.html>